

Environmentální výchova

Environmentální výchova (z ang. *environment* a fr. *environnement*, prostředí) je výchova k odpovědnému zacházení s životním prostředím. Cílovou skupinou jsme v tomto případě tedy všichni, bez ohledu na věk nebo vzdělání. Environmentální výchova vede k aktivnímu přístupu v řešení problémů životního prostředí. Vede i k lepšímu poznání sebe sama a svých možností, k prohlubování poznání světa a jeho zákonitostí. Jedná se o celoživotní proces vytvářející ekologickou kulturu.

Mluvíme též o odpovědném environmentálním chování, tj. takové chování, kdy lidé berou při svém rozhodování v potaz dopady možných řešení na životní prostředí a zapojují se do aktivit určených ke zvýšení kvality životního prostředí a kvality vlastního života.

Při čtení konfrontujte daný text s vlastními zkušenostmi. Inspiraci můžete hledat v zamyšleních, které se vyskytují v textu.

Klíčová slova:

environmentální výchova – odpovědnost – dopady na životní prostředí - vztah k životnímu prostředí - dětský tábor

Co je to environmentální výchova?

Obsahem environmentální výchovy je nejen vytváření pozitivních postojů k životnímu prostředí, k úctě k životu ve všech jeho formách, znalost a péče o prostředí kolem nás, ale i pochopení vzájemné provázanosti oblastí, které jsou na první pohled odlišné a přece k sobě patří. Environmentální výchova je úzce spjata i se sociální, ekonomickou a kulturní oblastí a vede k pochopení zákonitostí, které tato vzájemná vazba vytváří.

Předpokladem pro odpovědné zacházení s životním prostředím je objektivní informovanost o stavu a vývoji životního prostředí. Tak, aby lidem, kteří ztratili přímý kontakt s přírodou, bylo vráceno povědomí o prostředí, ve kterém se pohybují a aby se začali chovat šetrně a předvídavě, což vyžaduje určité znalosti, dovednosti a hlavně silnou motivaci k pozitivním změnám, které povedou ke zdravému a funkčnímu prostředí kolem nás.

Tradičními tématy environmentální výchovy jsou například tyto oblasti: energie (šetření, alternativní energie), hospodaření s odpady (třídění odpadů), jaderná energetika, obnovitelné a neobnovitelné zdroje, ochrana přírody, chráněné oblasti a druhy, ozonová díra, udržitelný rozvoj, změny klimatu (oteplování), znečištění životního prostředí, vody a ovzduší. My se však na problematiku podíváme z jiného úhlu.

ZAMYŠLENÍ

Jaké máte osobní zkušenosti s environmentální výchovou? Co pro Vás znamená?

Environmentální rozměr pořádání dětského tábora

Pořádání dětského tábora v přírodním prostředí přináší mnoho možností pro posilování odpovědného zacházení dětí s životním prostředím. Pobyt v přírodě, sebeobsluha v přírodě, změněné životní podmínky v přírodním prostředí (děti se učí obejít se bez teplé vody, elektřiny, obstarávat oheň). Do programu tábora jsou zařazovány naučné stezky, poznávání místa tábora aj. Děti tak prožívají úzké sepětí s přírodou – pozorují, vnímají všemi smysly. Úkoly spojené s pozorováním přírody jsou zadávány zábavnou a motivující formou (zasazení do kontextu, doplnění příběhu). Jsou však prostředky, kterými můžeme pěstování vztahu dětí k přírodě ještě více podpořit.

Co může hlavní vedoucí tábora udělat pro pěstování vztahu dětí k přírodě?

- 1) Usilovat o celkově dobrou atmosféru na táboře, prodchnutou duchem spolupráce, tolerance, ohleduplnosti, pozitivní motivace a tvořivosti;
- 2) zdůrazňovat i význam návratu k tradicím, lidové kultuře, vycházet z místních podmínek;
- 3) celkově ekologizovat provoz tábora (třídění odpadů, zdravá výživa, minimalizace nákupů výrobků na jedno použití) – kde jinde by se děti měly seznámit s ekologií v denním životě;
- 4) uvědomit si, že hlášené zásady vztahu k životnímu prostředí a důrazy na nekonsumní a duchovní stránky života by měly být v souladu s jednáním vedoucích a dalších pracovníků tábora a celkovým vzhledem, provozem a působením tábora;
- 5) mít stále na paměti význam a nenahraditelnost přímého kontaktu dětí s přírodou, zvláště v dnešní přetechnizované době.

(podle: Květoslava Burešová, <https://www.chaloupky.cz/>)

ZAMYŠLENÍ

Které z těchto doporučení patří mezi Vaše favority? Proč?

Na co se zaměřit na táboře v oblasti environmentální výchovy?

(zpracováno podle: VÚP:

Environmentální výchova (doporučené očekávané výstupy pro základní vzdělávání), podrobněji viz <https://digifolio.rvp.cz/>)

Doporučujeme nezaměřovat se na jednotlivá obecná témata, např. energie (šetření, alternativní energie), hospodaření s odpady (třídění odpadů), ochrana přírody, chráněné oblasti a druhy, ozonová díra, udržitelný rozvoj, změny klimatu (oteplování), znečištění životního prostředí aj., **ale rozvoj dovedností a postojů jako jsou obecně postoje k životnímu prostředí (environmentální postoje a hodnoty), spolupráce (kooperativní dovednosti), vztah k místu, osobní odpovědnost a přesvědčení o vlastním vlivu:**

Environmentální postoje a hodnoty

Environmentální postoji se rozumí stanoviska, která **žáci zauímají k životnímu prostředí a jeho složkám, problémům, environmentální politice, technologiím, aktivitám**, atd. (Např. „Lidé by se měli více uskrovnit a méně jezdit autem.“) Hodnoty představují určité obecné kvality či objekty, kterých si ceníme (např. „čisté životní prostředí“, „environmentální spravedlnost“, atd.). Je vhodné zařazovat například diskusní aktivity, ve kterých žáci identifikují vlastní postoje a hodnoty a porovnávají je s hodnotami a postoji ostatních. Současně je vhodné si uvědomit, že samotné zastávání příznivých environmentálních postojů ještě nevede k odpovědnému environmentálnímu chování a je pouze jednou z rozvíjených oblastí.

Kooperativní dovednosti

Schopnost žáka spolupracovat s ostatními a budovat s nimi přátelské a kooperativní klima ve třídě je předpokladem pro práci s aktivními formami výuky environmentální výchovy. Spolupráce žáků se proto objevuje při rozvíjení všech klíčových témat environmentální výchovy. V rámci výuky by kooperativní dovednosti měly být rozvíjeny pomocí aktivit na budování důvěry, rozvíjení komunikačních dovedností, schopností plánovat práci, určovat si cíle a dalších.

Vztah k místu

Vztahem k místu se rozumí rozvíjení **vědomí souměřitelnosti dítěte s místem a regionem, ve kterém pobývá**. Vztah k místu má čtyři základní dimenze: biofyzikální, vyjadřující žákovu znalost geografie a ekologie místa; psychologickou, která odráží žákovu identifikaci s místem a jeho schopnost vnímat a ocenit jedinečnost místa; sociokulturní dimenzi, která je utvářena znalostí příběhů spojených s místem a interpretací historie a současnosti využívání místa společností. Součástí je i politicko-ekonomická dimenze, která se vztahuje k porozumění názorům na využívání místa různými zájmovými skupinami a možností pro vlastní aktivní ovlivňování budoucího vývoje místa.

Osobní odpovědnost

Osobní odpovědností je zde míněno to, že **žák přijme svůj díl odpovědnosti za existující environmentální problémy a stav životního prostředí**, propojí je se svým životem a je ochoten podílet se na jejich řešení. Žáci by proto měli dostat příležitost k tomu přijímat ve škole odpovědnost za úspěch společných projektů i dílčích aktivit.

Přesvědčení o vlastním vlivu

Přesvědčením o vlastním vlivu (tzv. interní ohnisko kontroly) se rozumí to, že žák bude přesvědčen o tom, že je v jeho možnostech ovlivňovat svým rozhodováním životní prostředí obecně i v konkrétních konfliktech. Současně žák odmítne názor vyjadřující opak – to, že jedinec nic nezmuže a o problémech rozhoduje někdo jiný – ti nahoře, zákony trhu či přírody.

Pro rozvíjení tohoto postoje je klíčové dávat žákům prostor pro vlastní iniciativu a umožňovat jim zapojovat se do takových úkolů, ve kterých mají šanci zažít úspěch spojený s konkrétním pozitivním dopadem na životní prostředí.

Pro efektivní rozvoj těchto dovedností je ale důležité zohlednit klima ve skupině, respektive vývojovou fázi skupiny podle zásad tzv. skupinové dynamiky.

ZAMYŠLENÍ

Co v současnosti nejvíce ovlivňuje environmentální chování dětí? Jaké jsou Vaše zkušenosti? Inspirujte se v následujícím článku „Čím je ovlivňováno environmentální chování lidí“:

Příloha 2

ČÍM JE OVLIVŇOVÁNO ENVIRONMENTÁLNÍ CHOVÁNÍ LIDÍ?

Jan Krajhanzl

(zdroj: <http://www.ekopsychologie.cz/>)

Lidé jezdí na kole, autem, cestují vlakem nebo létají letadlem, chodí pěšky. Čím to je, že někdo při cestě z Prahy do Paříže usedá do vlaku a jiný kupuje letenku? Vlivů, které na environmentální chování působí, je celá řada – a jen v některých případech jsou pro environmentální chování rozhodující motivy spojené s ochranou životního prostředí. Svou roli mohou hrát vlivy, které nepřekvapí, jako například: *cena benzínu nebo letenky, dostatek či nedostatek času nebo peněz, pohodlnost či strach z letů letadlem, průjezdnost německých dálnic a řidičská sebedůvěra*. Není to ale všechno – někoho ovlivní *ekologické postoje jeho přátel či kolegů k letecké dopravě, vzpomínka na „první let“ s rodiči na lince Praha – Paříž, historky kolegů z německých dálničních odpočívadel nebo záběry havarovaného letadla*.

Pokud se někdo bude ptát, jaké vlivy působí na environmentální chování, dá se říci rovnou: není snadných odpovědí na podobné otázky. Lidské chování je utvářeno a ovlivňováno celou řadou vlivů (neboli faktorů). Jsou mezi nimi **faktory vnější** (tedy prostředí jedince) i **faktory vnitřní** (fyzické a psychické aspekty jedince), které předurčují chování v podobě zkušeností z minulosti, vlivů aktuálně působících i očekávání do budoucna. Určité vlivy působí přitom na mnoho lidí, jiné ovlivňují jen pár jedinců. Pokud by geniální schematik zakreslil všechny vlivy do jednoho modelu, bude systém vlivů, které ovlivňují environmentální chování, ze všeho nejvíc připomínat rozsáhlou a proměnlivou pavučinu. Vlivy působí na další vlivy, vše je vzájemně propojené - a z pnutí a vazeb, z působení různých sil a z interakcí vzniká environmentální chování.

Pro základní orientaci můžeme vymezit tři základní oblasti vlivů:

- a) prostředí jedince
- b) osobnost jedince
- c) osobní vztah jedince k přírodě a životnímu prostředí

ad a) Vliv prostředí na environmentální chování

Chovat se šetrně k životnímu prostředí je snadnější, když prostředí „udržitelnému“ jednání přeje: kousek za domem máte krámk s cenově dostupnými biopotravinami a žijete v městečku, kam je to všude co by kamenem dohodil. Znamé jsou naopak strážné cyklistů v Praze nebo příkoří vegetariánů v prostředí venkovských zabijaček raději ani nemluvě. Environmentalistika, sociologie, ekonomie, ale také právní vědy, kulturologie, religionistika a jiné obory kromě rozsáhlého spektra ostatních témat studují, jak působí prostředí lidí na jejich environmentální chování. Pozornost je určena **ekonomickému prostředí** s cenami, dostupností výrobků a certifikacemi ekologických produktů,

právnímu prostředí se zákonnými normami o znečištění a výstavbě, zacházení s odpady a týrání zvířat, **kulturnímu a sociálnímu prostředí**

s tradicemi, morálními normami, náboženskými a hodnotovými směry a vlivem organizací, masmédií, sociálních skupin a autorit, a **životnímu (fyzickému) prostředí** s dostupností a kvalitou přírodního prostředí, přírodními podmínkami, a infrastrukturou dopravy, občanské vybavenosti a recyklačních kontejnerů.

Vliv prostředí na environmentální chování je tedy možné chápat jako působení **vnějších vlivů (faktorů), které spoluovlivňují chování lidí k životnímu prostředí**. Vlivy vnějšího světa jsou „živé“ – proměňují se a ovlivňují; například ekonomické vlivy jsou nejen v interakci mezi sebou, ale ovlivňují také sociální, environmentální a kulturní prostředí. Dochází k propojování vlivů, soupeření a střetávání. Mezioborová spolupráce přispívá k vytvoření celostních (komplexních) pohledů na prostředí, které na člověka působí, a prognózu jeho dalšího vývoje.

ad b) Osobnostní vlivy

Pozorujte někdy lidi. Důkladně. Uvidíte, že kromě environmentálních postojů ovlivňuje jejich environmentální chování také jejich osobnost. *Jsou zasnění? Občas se spletou, spálí oběd nebo možná vykloupí cisternu s benzínem do příkopu. Jsou ve stresu? Možná se uklidňují kafováním a kouřením, „shoppingem“, soláriem, rychlou jízdou nebo exotickou dovolenou.*

A zajímají se o technické inovace? Možná si už instalují tepelná čerpadla, omítají si interiéry jílem a zavádějí na chalupě solární výhřev vody.

Osobnostní vlivy na environmentální chování jsou vlivy charakterových vlastností, motivačních charakteristik (postoje a hodnoty), schopností a duševních nálad jedince na jeho chování k životnímu prostředí. Součástí osobnostních vlivů nejsou environmentální postoje a schopnosti, označované jako vztah k přírodě a životnímu prostředí.

Osobnostní vlivy působí na environmentální chování zpravidla bezděky a neuvědomovaně. „Viditelně“ se projevují zejména ve chvílích, kdy se dostávají do konfliktu s vlivy vztahu k přírodě – kupříkladu když se šetrného ekologa zmocní cestovatelské touhy nebo když obdivovatelce všeho živého uvadnou pro její roztržitost macešky.

Ekopsychologické studie se oblastí osobnostních vlivů doposud zabývaly méně než oběma dalšími oblastmi. Pozornost empirických studií zaměřuje zejména na environmentální aspekty **životních hodnot** (stupnice hodnot, konzumerismus), **životního stylu** (dobrovolná skromnost) a **vliv vlastností osobnosti** (konformnost, pohodlnost, locus of control) na environmentální chování.

ad c) Vztah k přírodě a životnímu prostředí

Oblast vztahu k přírodě není oblastí ledajakou – lze v něm rozpoznat *střed vesmíru* „zelených“ myslitelů, alfu a omegu environmentální výchovy a živý terč osvětových kampaní, nevyčerpatelnou studnu moralizujících a intelektualizujících „žvaníren“, jednou spoře oděnou múzu přírodních lyriků a podruhé kyj v ruce společenských kritiků, obětí politických proklamací i zelené světlo environmentální udržitelnosti...

Vztah k přírodě a životnímu prostředí je téma „aktuální“ a přitom nadčasové. Řada ekopedagogických a publikačních snah míří ke změně vztahu k přírodě s cílem přispět k šetrnému chování k životnímu prostředí.

Oblast vztahu k přírodě a životnímu prostředí však nelze na otázku environmentálních postojů zužovat: environmentální chování ovlivňují také jiné *duševní děje, jevy, vlastnosti a stavy člověka, které jsou přímo zaměřeny na přírodu (mimolidský svět) a životní prostředí*. Jsou různorodé, např. adaptace na přírodní prostředí, dovednost vypěstovat brambory a stáhnout králíka z kůže, existenciální úzkost tváří tvář ekologické krizi, rozšířené stavy vědomí spojené se zážitky v přírodě, animistické vnímání přírody v předškolním věku, vztek na strůjce lesní holoseče či spotřebitelská dilemata spojená s ideály eko-spotřebitelství. O vztazích lidí k přírodě vypovídá tzv. osobní charakteristika vztahu k přírodě: vyjadřuje, jakým způsobem lidé k přírodě a životnímu prostředí přistupují (environmentální potřeby a postoje) a jaké jsou při tom jejich duševní možnosti (schopnosti).

Vztah k přírodě a životnímu prostředí prokazatelně²⁰ ovlivňuje environmentální chování. Mylí se však ti, kteří věří, že „dobrý vztah k přírodě“ je zárukou šetrného chování k životnímu prostředí. Působí na něj již zmíněné vlivy prostředí a osobnosti, a vliv vztahu k přírodě a životnímu prostředí tak není absolutní:

Při třídění odpadků může hrát roli dostupnost odpadkového koše (prostředí), disciplinovanost a svědomitost člověka (osobnost) a jeho postoj k třídění odpadů (vztah k přírodě a životnímu prostředí). Při vypalování louky hraje roli představa souseda Tluchoře, který dotyčného s chutí „napráská“ na úřadě (prostředí), nostalgické vzpomínky na vypalování louky s dědou (osobnost) a slitování s lučním hmyzem (vztah k přírodě a životnímu prostředí).

Různá intenzita působení vlivů na určité environmentální chování jedince – některé vlivy jsou „slabší“, jiné působí „silněji“.

Příklad: Školní ekopedagožka jedné maloměstské školy ví, že zvířata ve velkochovech často trpí. Ráda by vzala děti na jatka, ale vzhledem k napjatým vztahům mezi školou a rodiči se bojí, co by to přineslo. Protože je nyní její obava silnější než její ekopedagogické přesvědčení, exkurzi na jatka odložila na neurčito.

Příznivé či nepříznivé působení ve směru chování šetrného k životnímu prostředí – vlivy se vzájemně například „sčítají“ a „odčítají“ a jejich výsledkem je určité chování.

Příklad: Školákovi Jirkovi ve škole paní učitelka říká, že hodné děti třídí odpadky a jemu se ty barevné popelnice líbí víc než ty plechové. Domu mu ale táta říká, že třídít je blbost a ať se kouká zabývat něčím užitečným. Jirka tedy ve škole třídí a doma ne – výčitky svědomí má ale tam i tam.

Vlivy působí specificky, tedy s určitou intenzitou na určité chování – síla a zaměření vlivů se mění v čase, podle jedince i podle chování.

Příklad: Lomborgova kniha „Skeptický ekolog“ byla pro Jirkova otce důvodem, proč začal mít spadeno na vše ekologické. Pro jiné lidi může být naštvání na autora při četbě provokativní knihy okamžikem, kdy se rozhodnou aktivně podporovat ekologické organizace. Přitom někoho taková kniha ovlivní zcela zásadně, druhého nepatrně, třetího vůbec.

